

Rauna Kuokkanen

Pohjoismainen asuttajakolonialismi ja vuoden 2017 Tenosopimus

Pohjoismaita pidetään kansainvälisesti edistyksellisinä kansallisvaltioina, jotka edistävät sukupuolten tasa-arvoa, sosiaalista hyvinvointia sekä vähemmistö- ja alkuperäiskansojen oikeuksia. Yleisen näkemyksen mukaan pohjoismaat eivät ole kolonialistisia ja tämä heijastuu myös tutkijoiden näkökantoihin. Suomessa on esimerkiksi useita historioitsijoita, joiden mukaan saamelaisalueella ei ole tapahtunut kolonialismia eikä assimilaatiota.¹ Jotkut heistä väittävät, että kolonialismin ja kansallisen integrointipolitiikan välillä on selkeä ero² huolimatta siitä, että politiikatutkimuksen teorioiden mukaan kansallinen integrointipolitiikka on ollut kolonialististen valtioiden keskeinen assimilaatiostrategia kaikkialla maailmassa.³ Toiset tulkitsevat saamelaisten kolonialismianalyysijä ”äärimmäisen militantiksi” näkemyksiksi ja ”moraaliseksi närkästykseksi” pikemminkin kuin ”tieteelliseksi tutkimukseksi”. He lisäksi väittävät, että käsitteet ”uudisasukas” ja ”saamelainen” ovat

tieteellisesti yhteensopimattomia, sillä ”ensimmäinen viittaa ammattiin, jälkimmäinen etniseen alkuperään”.⁴

Asuttajakolonialismitutkimus (*settler colonial studies*) on kuitenkin osoittanut, että uudisasukas-käsite ei ole ainoastaan ammattinimike, vaan erottamattomasti sidoksissa asuttajakolonialismiin ja sen historiallisiin ja nykyhetken prosesseihin sekä rakenteisiin. Pohdin näitä kysymyksiä tässä katsausartikkelissa Suomen ja osin myös laajemmin Pohjoismaiden kontekstissa. Esitän, että asuttajakolonialismin keskeinen toimintatapa, eliminoinnin logiikka, toimii rakenteellisella tasolla monissa nykyisissä valtioprosesseissa. Kuten asuttajakolonialismin teorit korostavat, eliminointi-käsitettä ei tule ottaa kirjaimellisesti, koska se ei viittaa yksinomaan kansanmurhaan tai muuhun fyysiseen väkivaltaan. Kyseessä voi olla myös kulttuurin eliminointi tai elinolosuhteiden ja lisääntymisen rajoittaminen.⁵ Asuttajakolonialismille ovat ominaisia dynaami-

1. Matti Enbuske, *Vanhan Lapin valtamailla. Asutus ja maankäyttö historiallisen Kemin Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun*. SKS 2008; Jouko Vahtola, Saamelaiset saaneet maansa. *Lapin Kansa*, 12.11.2014; Maria Lähteenmäki, *The Peoples of Lapland. Boundary Demarcations and Interaction in the North Calotte from 1808 to 1889*. Finnish Academy of Science and Letters 2006.
2. Mauno Hiltunen, *Norjan ja Norlannin välissä. Enontekiö 1550–1808, asukkaat, elinkeinot ja maanhallinta*. Oulun Historiaseura 2007.
3. James Tully, *Strange Multiplicity. Constitutionalism in an Age of Diversity*. Cambridge University Press 1995; Duncan Ivison, Paul Patton & Will Sanders, *Political Theory and the Rights of Indigenous Peoples*. Cambridge University Press 2000; Glen Coulthard, *Red Skin, White Masks. Rejecting the Colonial Politics of Recognition*. University of Minnesota Press 2014.
4. Maria Lähteenmäki, 'The White Man's Burden? Settlers in Finnish Lapland in the Nineteenth Century'. Teoksessa Maria Lähteenmäki & Päivi Maria Pihlaja (toim.) *The North Calotte. Perspectives on the Histories and Cultures of Northernmost Europe*. Kustannus-Puntsi 2005, 72.
5. Ks. asuttajakolonialismin ja kansanmurhan suhteesta Patrick Wolfe, *Settler Colonialism and the Elimination of the Native*. *Journal of Genocide Research* 8:4 (2006).

set prosessit, joissa alkuperäiskansat katoavat asteittain monin eri tavoin kuten integroinnin ja assimilaation kautta.⁶ Katsaukseni käsittelee yhtä tämän pitkän ja asteittaisen eliminoinnin ilmentymää. Esimerkkinä asuttajakolonialismin vaikutuksesta ja ilmenemisestä toimii vuoden 2017 Tenon kalastussopimus, joka radikaalisti rajoitti saamelaisten kalastusoikeuksia, mutta loi samalla uuden kategorian, ulkopaikkakuntalaiset kalastusoikeudenomistajat.

Asuttajakolonialismia käsittelevässä tutkielmassaan australialainen historioitsija Lorenzo Veracini osoittaa yksityiskohtaisesti, kuinka kolonialismi ja asuttajakolonialismi ovat kaksi erillistä prosessia, vaikka ne usein elävät rinnakkain ja määrittelevät toisiaan vastavuoroisesti.⁷ Kolonialismia luonnehditaan tyypillisesti vähemmistön ulkoisen vallan suhteeksi syntyperäiseen enemmistöön nähden, ja sen lähtökohtana on toisensa poissulkevien hierarkioiden rakentaminen ja jatkuva uudentaminen, joissa hallitseva ryhmä säilyttää paremmuutensa.⁸ Sen sijaan asuttajakolonialismille on ominaista, että hallitseva ryhmä on asettunut asumaan alueelle, joka on alkuperäiskansan hallinnassa. Hallitsevan ryhmän edustajista on tullut ”syntyperäisiä” heidän asuttaessaan tiettyä muille kuuluvaa aluetta. Klassinen kolonialismi on määritelty resurssien ja ihmisten hyödyntämiseksi vallatuissa ja perustetuissa siirtomaissa, kun taas asuttajakolonialismissa on kyse maasta ja pääsystä maa-alueille uudisasutuksen nimissä.⁹

Jotkut kolonialismin kieltävät historioitsijat toteavat, että saamelaisalueen uudisasuttamista ei voi pitää kolonialistisena, sillä se tapahtui ”rauhanomaisesti”, ilman suuria ”saamelaissotia”. Pohjoisen asuttamista ei myöskään voi pitää ”vääränä”, koska saamelaiset ”tarvitsivat” nykyai-

kaistamista ja kehitystä.¹⁰ Saamenmaan ”rauhanomainen asutus” ei kuitenkaan ole ainoastaan virheellinen tulkinta, mutta yhtä ristiriitainen kuin presidentti Thomas Jeffersonin julistama ”rauhanomainen assimilaatio” Yhdysvalloissa 1800-luvulla.¹¹ Kuten Veracini toteaa, asuttajakolonialismin representaatioilla on ollut kautta aikojen yleinen taipumus hahmottaa ja esittää alkuperäiskansat piakkoin katoavina ryhminä.¹² Pohdittaessa edellä esitettyjä kolonialismia kumoavia väitteitä on myös huomioitava, miten asuttajakolonialismi pyrkii ”peittämään oman tuotantonsa olosuhteet” sekä kuinka kansallisen historiankirjoituksen eri muodot osaltaan vaikeuttavat asuttajakolonialismin havaitsemista ja tunnistamista.¹³

Maa ja asuttajakolonialismin logiikka

On suhteellisen yleistä, että kolonialismin kieltäjät Suomessa perustavat argumenttinsa kapea-alaiseen tulkintaan maanviljelyn ja kolonialismin suhteesta. Tämän näkemyksen mukaan kolonialismia esiintyy ainoastaan silloin, kun alkuperäisväestö joutuu tekemään tilaa muiden harjoittamalle maanviljelylle. Tähän liittyen jotkut tutkijat väittävät, että kolonialismi on ollut vain saamelaisyhteiskunnan sisäistä, sillä rikkaammat porosaamelaiset asuttivat vähemmän vauraiden naapureiden alueita muuttaessaan uusille laiturille poroelojensa kanssa. Saamenmaassa ei myöskään tapahtunut kolonialismia ulkopuolisten tahoilta, sillä saamelainen itse asettui ja ryhtyi pienviljelijäksi.¹⁴ Muut tutkijat ovat kuitenkin huomauttaneet, että pientilalliseksi asettuminen oli monille saamelaisille esimerkiksi Inarin alueella ainoa tapa turvata oikeudet heidän mailleen ja vesilleen siitä huolimatta, että tämä tapahtui muiden oikeuksien menettämisen kustannuksella.¹⁵

6. Lorenzo Veracini, *Settler Colonialism. A Theoretical Overview*. Palgrave Macmillan 2010, 16–17.

7. Veracini 2010, 4.

8. Georges Balandier, *The Colonial Situation. A Theoretical Approach*. Teoksessa Immanuel Wallerstein (toim.) *Social Change. The Colonial Situation*. John Wiley & Sons 1966; Jürgen Osterhammel, *Colonialism. A Theoretical Overview*. Markus Wiener Publishers 1997; Veracini 2010.

9. Wolfe 2006.

10. Jouko Vahtola, Lapin valtaus historiallisessa katsannossa. *Faravid* 15 (1991).

11. Ben Kiernan, *Blood and Soil. A World History of Genocide and Extermination from Sparta to Darfur*. Yale University Press 2007. Ks. myös Lea Ypi, What's Wrong with Colonialism. *Philosophy & Public Affairs* 41:2 (2013).

12. Veracini 2010, 24–25.

13. Veracini 2010, 14.

14. Enbuske 2008.

15. Veli-Pekka Lehtola, The Saami Siida and the Nordic States from the Middle Ages to the Beginning of the 1900s. Teoksessa Kristiina Karppi & Johan Eriksson (toim.) *Conflict and Cooperation in the North*. University of Umeå 2002; Tarja Nahkiais-

Asuttajakolonialismiteorian kehittäjä, australialainen antropologi Patrick Wolfe toteaa, että kolonialismin kieltäminen sen perusteella, että alkuperäiskansojen joistakin jäsenistä tuli maanviljelijöitä, perustuu asuttajakolonialistiseen diskurssiin, jossa kolonialistit kategorisesti määrittävät alkuperäiskansat maanviljelyn ulkopuolelle. Hänen mukaansa asuttajakolonialistinen diskurssi on jäykkyydessään auttamattoman sokea poikkeavuuksille kuten paikallaan asuville alkuperäiskansoille.¹⁶ Tällaiset analyysit pohjoismaissa ovat puutteellisia myös siksi, että ne eivät huomioi pohdinnoissaan historiaa rajasuoluista tai valtioiden muusta kolonialistisesta toiminnasta, joka on sivuuttanut täysin saamelaiden omat omistus- ja hallintojärjestelmät. Esimerkkeinä tästä on kaivostoiminta, metsätalous ja vesivoimalarakennus, jotka vaikeuttivat poronhoidon lisäksi muiden perinteisten elinkeinojen harjoittamista kuten metsästystä ja kalastusta. Tästä johtuen monet porosaamelaisperheet joutuivat muuttamaan pois omilta laidunmailtaan, kun taas toisilla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin alkaa pientilalliseksi.

Moniin muihin alkuperäiskansoihin verrattuna saamelaiset ovat olleet pitkään tekemisissä kolonialististen valtojen kanssa, esimerkiksi osallistumalla Euroopan kauppaverkostoihin jo Rooman vallan aikana.¹⁷ Samanaikaisesti jo 1600-luvulla ulkopuolinen hallinto (Ruotsin, Venäjän ja Tanskan kuningaskunnat) laajentui – kolonialismin

keskeinen tuntomerkki – voimistui ja vahvistui kirkon toimien, poliittisen valvonnan ja verotuksen avulla.¹⁸ Saamenmaalla on näin ollen tapahtunut sekä kolonialismia että asuttajakolonialismia, jotka ovat olleet keskenään vuorovaikutuksessa toisiaan vahvistaen. Esimerkiksi sitä, miten asuttajakolonialismin keskeinen pyrkimys maan haltuunotosta tapahtuu myös pohjoismaisessa kontekstissa, ei ole vaikea nähdä.

Maan hankkiminen uuden yhteiskunnan perustamiseksi edellyttää aina alkuperäiskansojen ja heidän yhteiskuntiansa eliminointia ja korvaamista. Historiallisesti saamelaisten siidajärjestelmä oli paikallishallintorakenne, joka jakoi ja hallinnoi maata, vettä ja luonnonvaroja poliittisten ja oikeuselinten kautta. Siidan jäsenillä oli yksilölliset oikeudet luonnonresurssien käyttöön, mutta he osallistuivat myös yhdessä poronhoitoon ja yhteisiin pyyntimuotoihin tiettyinä vuodenaikoina. Siidaorganisaatio mahdollisti lakien ja käytäntöjen kehittämisen koskien maanjakoa, perintöä ja riitojenratkaisua sekä siidojen sisällä että niiden välillä. Vielä 1700-luvulla uudisasukkaat, jotka pyrkivät asettumaan siidan alueille, joutuivat hakemaan siidan lupaa.¹⁹

Jo 1600-luvun puolivälissä ympäröivät valtakunnat alkoivat aktiivisesti heikentää siidan hallintorakenteita ja maanomistusta erilaisilla asetuksilla ja lainsäädännöllisillä toimenpiteillä, muun muassa tehostamalla verotusta ja purkamalla saamelaistuomioistuinten toimivaltuuksia

oja, *Asutus ja maankäyttö Inarissa ja Utsjoella 1700-luvun puolivälisestä vuoteen 1925*. Oikeusministeriö 2006. Vuonna 1762 annetussa kuninkaallisessa asetuksessa määrättiin, että ”paikalleenasettuneet saamelaiset” menettävät perinteiset oikeutensa ja etuoikeutensa, mikä johti siihen, että virallisissa rekistereissä asteittain poistui ero muiden kuin porosaamelaisten ja ei-saamelaisten uudisasukkaiden välillä (Lehtola 2002, 189). Tällainen eron katoaminen heijastaa asuttajakolonialismidiskurssin piintyneestä käsityksestä alkuperäiskansoista ei-maanviljelijöinä. Tämä johti nykyaikaiseen ja edelleen jatkuvaan käytäntöön, jossa monet uudisasukkaat voivat käyttää epätarkkoja virallisia arkistoja vaatiakseen alkuperäiskansatutusta. Veracini tulkitsee tämän asuttajakolonialismin yhdeksi muodoksi, jota hän kutsuu kerronnalliseksi siirroksi. Laura Junka-Aikio kirjoittaa yksityiskohtaisesti, kuinka tämä tapahtuu nykypäivän Suomessa artikkelissaan *Can the Sámi speak Now? Deconstructive research ethos and the debate on who is a Sámi in Finland*. *Cultural Studies* 30:2 (2016), 205–233. Pakkoasettuminen on myös yksi asuttajakolonialismin muodoista. Ks. Veracini 2010, 45.

16. Wolfe 2006, 396.

17. Lehtola 2002.

18. Lennart Lundmark, *Så länge vi har marker. Samerna och staten under sexhundra år*. Rabén Prisma, 1998; Daniel Lindmark, *Colonial Encounter in Early Modern Sápmi*. Teoksessa Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (toim.) *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity. Small Time Agents in a Global Arena*. Springer 2013; Lars Ivar Hansen & Björnars Olsen, *Hunters in Transition. An Outline of Early Sámi History*. Brill 2014; Mattias Åhrén, *Indigenous Peoples' Culture, Customs, and Traditions and Customary Law. The Saami People's Perspective*. *Arizona Journal of International and Comparative Law* 21:1 (2004); Steinar Pedersen, *Finnmärkku eananoamasteapmi ja kolonijalisma. Sámi dieddalaš áigečála 1* (1999); Nils Arell, *Kolonisationen i Lappmarken. Några näringsgeografiska aspekter*. Scandinavian University Books 1979; Louise Sebro, *Missions in Danish-Norwegian Colonies*. Teoksessa Prem Poddar, Rajeev S. Patke & Lars Jensen (toim.) *A Historical Companion to Postcolonial Literatures. Continental Europe and Its Empires*. Edinburgh University Press 2010.

19. Aage Solbakk, *Ávjovári-Kárásjoga historjá 1. 1553–1900*. Davvi Girji/Kárásjoga giielda 2000; Lehtola 2002.

paikallisessa luonnonvarojen hoidossa ja riitojen ratkaisemisessa. Vuonna 1673 Ruotsin kuningas antoi ”saamelaisplakaatin,” eli asetuksen, jolla kannustettiin uudisasukkaita siirtymään pohjoiseen vahvistamaan kuningaskunnan poliittista asemaa suhteessa ympäröivien valtioiden kilpailuviin pyrkimykseen.²⁰

1800-luvulla siidajärjestelmä oli heikennetty sellaiseen pisteeseen, että sen korvaaminen ulkopuolisella hallinto-organisaatiolla oli helppoa. Useilla rajansuluilla vuosina 1751–1852 oli rajauksia vaikutuksia siidajärjestelmään ja poronhoitoon. Esimerkiksi Suomen ja Ruotsin välisen kansainvälisen rajan merkitseminen vuonna 1809 ja sen lopullinen sulkeminen vuonna 1889 aiheutti siida-alueiden halkaisemisen kahtia sekä lukuisia poliittisia ja lainsäädännöllisiä muutoksia.²¹ Tämä yhdistettynä uusiin hallinnollisiin järjestelyihin, kuten kunta- ja aluehallinnon perustamiseen 1800-luvun lopulla, johti saamelaisten yhteiskunnallisen ja poliittisen järjestelmän eliminointiin.²²

Kuten Wolfe toteaa, asuttajakolonisaatio on pohjimmitaan voittaja-ottaa-kaiken-projekti, jonka hallitseva piirre ei ole hyväksikäyttö vaan korvaaminen. Asuttajakolonialismi ei siis ole historiallinen tapahtuma, vaan edelleen jatkuva yhteiskunnan rakenne.²³ Valtiot ovat kautta maailman pyrkineet korvaamaan alkuperäiskansojen hallintomuotoja omilla järjestelmillään ja samalla eliminoimaan alkuperäiskansojen päättävävaltaa ja auktoriteettia kyseiseltä alueelta. Joissakin tapauksissa tämä on tapahtunut fyysisen väkivallan ja kansanmurhan kautta, joskus vähemmän ilmeisellä rakenteellisella pakottamisella.²⁴ Valtion valvonnan ja auktoriteetin asteittainen hallinnollinen ja poliittinen lujittaminen useiden vuosisatojen ajan ja saamelaisten yhteis-

kunnallisen, poliittisen ja oikeusjärjestyksen eli siidajärjestelmän hävittäminen on esimerkiksi asuttajakolonialismin eliminoinnin ja korvaamisen logiikasta.

Nykypäivän asuttajakolonialismia Tenojoella

Saamenmaan sydämessä sijaitseva Tenojoki on Euroopan parhaimpia lohijokia. Osa sitä on myös virallinen raja Norjan ja Suomen välillä. Paikallisille saamelaisille Teno ei kuitenkaan ole raja, vaan ekologisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti yhtenäinen alue, joka yhdistää ihmisiä ja sukuja. Saamelaiset ovat eläneet ja kalastaneet lohta Tenon varrella tuhansien vuosien ajan, minkä pohjalta he ovat rakentaneet laajaa ja monimuotoista tietoa joesta ja sen kalastuksesta sekä kehittäneet erityisiä kalastusmenetelmiä ja järjestelmiä lohenkalastuksen ja joen hoitamiseksi ja hallinnoimiseksi.

Teno, jossa on maailman suurin Pohjois-Atlantin villilohikanta, on myös pitkään ollut suosittu ja tunnettu joki virkistyskalastuksessa. Vuodesta 1873 lähtien lohenkalastusta Tenolla on säännelty Norjan ja Suomen välisillä kahdenvälisillä sopimuksilla. Ensimmäinen sopimus merkitsi myös saamelaisten kollektiivisten kalastusmenetelmien tuulastamisen (*duhásteapmi*) ja poikki-padon (*rastábuodđđu*) kieltämistä. Nämä kiellot jätettiin paikallisesti vähälle huomiolle useiden vuosikymmenien ajan, mikä osoittaa saamelaislain ja -normien vahvan aseman ja lujuuden alueella jopa 1900-luvun puoliväliin saakka.²⁵

Nykyään Tenon kalastusta säännellään ja hallinnoidaan Norjan ja Suomen hallitusten neuvottelemalla kahdenvälisellä puitesopimuksella (Tenosopimus) sekä erityisillä kalastussäännöksillä, joissa määritellään kalastuskausi, sallitut menetelmät ja välineet sekä paikallisten saame-

20. Ruotsin hallitus kuitenkin kielsi harjoittamansa kolonialismin vuoden 1986 raportissaan, jossa todettiin, että ”Ruotsin vaikutusvaltaa” perinteisillä saamelaisalueilla ei voida rinnastaa niin kutsuttuun kolonialismiin. SOU, Samernas Folkträtsliga Ställning: Delbetänkande av samerättsutredning. Teoksessa *Statens offentliga utredningar* 1986, 164.

21. Lehtola 2002.

22. Nykypäivänä siidajärjestelmä on osittain käytössä kolttasaamelaisten kyläkokousjärjestelmässä sekä poronhoidossa. Ks. Kristina Labba, *Renskötselns interna organisering*. University of Tromsø 2018; Mikkel Nils Sara, Siida and Traditional Sámi Reindeer Herding Knowledge. *Northern Review* 30 (2009); Anne-Maria Magga, Ounastunturin terrori ja uudisasutus Enontekiöllä. Saamelainen poronhoito suomalaisen asuttajakolonialismin aikakaudella. *Politiikka* 60:3 (2018).

23. Patrick Wolfe, *Settler Colonialism and the Transformation of Anthropology. The Politics and Poetics of an Ethnographic Event*. Cassell 1999, 163.

24. Veracini 2010; Mark Rifkin, *When Did Indians Become Straight? Kinship, the History of Sexuality, and Native Sovereignty*. Oxford University Press 2011.

25. Elina Helander-Renvall, Tenon kullepyynti osana vanhaa siidajärjestystä. Teoksessa Päivi Magga & Eija Ojanlatva (toim.) *Ealli Biras. Saamelainen kulttuuriympäristöohjelma*. Sámi museum/ Saamelaismuseosäätiö 2013.

laisten ja virkistyskalastajien lupamenettelyt. Viimeisimmät neuvottelut Norjan ja Suomen hallitusten välillä aloitettiin vuonna 2012, ja niiden lähtökohtana olivat tutkijoiden varoitukset lohikannan vähenemisestä. Neuvottelut päättyivät uuteen Tenosopimukseen keväällä 2017, jossa perinteisiä kalastusmenetelmiä ja saamelaisten kalastusoikeuksia rajoitettiin entisestään 80 prosentilla.²⁶ Vuosittaista kalastuskautta lyhennettiin ja ulkopaikkakunnalla asuvien saamelaisten kalastusoikeuksia rajoitettiin.²⁷ Viranomaisten mukaan uuden Tenosopimuksen välittömänä tavoitteena oli palauttaa lohikannat kestäväälle tasolle vähentämällä kalastusta 30 prosentilla. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että saamelaisen perinteistä kalastusta rajoitettiin kaksi kertaa niin paljon kuin virkistyskalastusta. Tämän lisäksi Suomen puolelle luotiin uusi kalastusoikeuksien kategoria koskemaan muita kuin paikallisia kiinteistönomistajia.²⁸

Wolfe väittää, että jos asuttajakolonialismi ymmärretään rakenteeksi tapahtuman sijaan, sen historia ei pääty vaan jatkuu uusissa muodoissa tänä päivänä. Se muuttuu erilaisiksi menetteleiksi, diskursseiksi ja institutionaaliseksi muodostelmiksi, joita ei aina ole helppoa tunnistaa eliminoinnin logiikaksi.²⁹ Pohjoismaisen asuttajakolonialismin erilaiset diskurssit ja institutionaaliset toimintatavat sisältävät yhä useammin yrityksiä tukahduttaa saamelaisten itsemääräämisoikeuden kasvavia vaatimuksia erilaisilla valtion rakenteellisilla väkivallan muodoilla. Viime vuosina tämä on tapahtunut lainsäädännön kautta ja toimintatavoilla, joissa pohjoismaat eivät toteuta valtioiden omia, saamelaisia ja heidän oikeuksiaan koskevaa lainsäädäntöä ja perustuslaillisia velvoitteitaan – eikä aina

edes peruskansalaisoikeuksia, joita sovelletaan kaikkiin kansalaisiin. Esimerkkinä tästä on vuoden 2017 Tenosopimus, joka rajoitti paikallisten saamelaisten ja laajensi ulkopaikkakuntalaisten kalastusoikeuksia. Toinen nykypäivän esimerkki on Norjassa Jovsset Ánde Saran tapaus, jossa nuori poronhoitaja määrättiin teurastamaan suurimman osan poroelostaan ylilaidunnettujen laidunmaiden suojelemisen nimissä samaan aikaan kun Norjan rannikon porolaidunmaille suunnitellaan kuparikaivosta, jolle Norjan hallitus on myöntänyt luvan säilöä kaivosjätteet vuonoon. Asuttajakolonialismi näkyy myös Suomen kaivoslain muuttamisessa vuonna 2019. Muutos tapahtui kuulematta saamelaiskäräjiä huolimatta viranomaisten lakisääteisestä neuvotteluvaihtoiteesta. Uudistuksen myötä kaivosyhtiöt voivat hakea kaivoslupaa ilman ympäristövaikutusten arviointia, jota muutetussa laissa vaaditaan vasta myöhemmässä vaiheessa. Esimerkkinä pohjoismaisesta asuttajakolonialismista käyvät myös nykyiset tuulienergian kehittämissuunnitelmat Pohjois-Norjassa ja Ruotsissa, joissa saamelaiset, heidän oikeutensa ja huolenaiheensa sivuutetaan rutiininomaisesti ja joissa saamelaisista tulee ”erityinen eturyhmä”, joiden ”edut” ovat alempiarvoisia ”julkiseen” tai ”kansalliseen etuun” verrattuna.³⁰

Jos tietylle maa-alueelle pääsy ja sen haltuunotto on asuttajakolonialismin ensisijainen motiivi, alkuperäiskansojen alueen käytön estäminen on osa tätä tavoitetta. Tämä ei välttämättä liity fyysiseen poistamiseen, kuten Veracini osoittaa analysoidessaan erilaisia asuttajakolonialismin strategioita. Hän kutsuu näitä strategioita ”siirroiksi” (*transfers*), joista osa on päällekkäisiä ja samanaikaisia, toiset poissulkevia. Vuoden

26. Saamelaiset olivat neuvotteluissa nimellisesti edustettuina, mutta heidät jätettiin keskeisistä neuvotteluista pois.

27. Suurin osa ulkopaikkakunnalla asuvista saamelaista ovat Tenojokivarresta kotoisin olevia ihmisiä, jotka ovat muuttaneet työn tai koulunkäynnin vuoksi muualle. Osa heistä viettää osan vuodesta (tyypillisesti kesän) Tenon varressa kotipaikallaan.

28. Tyypillisesti ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat ovat virkistyskalastajia, joilla on kesämökki Tenon varressa.

29. Patrick Wolfe, Nation and Miscegenation. Discursive Continuity in the Post-Mabo Era. *Social Analysis* 36 (1994). Vaikka saamelaisten murhat eivät luonnehdi pohjoismaista asuttajakolonialismia samalla tavalla kuin monien muiden alkuperäiskansojen keskuudessa, historiasta löytyy esimerkkejä saamelaisten tappamisesta. Ks. Magga 2018.

30. Rebecca Lawrence, Internal Colonisation and Indigenous Resource Sovereignty. Wind Power Developments on Traditional Saami Lands. *Environment and Planning D. Society and Space* 32:6 (2014), 1045; ks. myös Vigdis Nygaard, Do Indigenous Interests Have a Say in Planning of New Mining Projects? Experiences from Finnmark, Norway. *The Extractive Industries and Society* 3:1 (2016); Anne Biret Anti, Bággehallan addit ealus. *Sámi ođasmagasiidna* 34 (2019); Rahpet Nussisa ruvkedoaimmaid. *Sámi ođasmagasiidna* 5 (2019); Oaivvilda ON boastut ipmirdeamen Norgga rievtti bákkui njuovvat. *Sámi ođasmagasiidna* 33 (2019); Aslak Palto, *Suoma ruvkeláhka rievdaduvvoi. Stáhta dlkida ruvkeftinodagaid lohpeohcánvuogádaga*, podcast audio, Ásllaga Á-studio 18.3.2019, <https://areena.yle.fi/1-50094420> (21.11.2019).

2017 Tenosopimuksesta voi löytää erityisesti kahdenlaisia siirtoja: siirto koskien pakotettua elämäntapamuutosta (*transfer by coerced lifestyle change*) sekä hallinnollinen siirto (*administrative transfer*). Siirto koskien pakotettua elämäntapamuutosta tapahtuu, kun alkuperäiskansojen elämäntapa sekä heidän sosiaaliset ja poliittiset organisaationsa estetään tai tuhotaan. Hallinnollinen siirto tapahtuu, kun alkuperäiskansat menettävät asuttajayhteiskunnan hallinnollisten rajojen vetämisen yhteydessä aiempien järjestelyjen yhteydessä säilytetyt oikeutensa.³¹

Tenosopimus eliminoi Tenojokivarren ainutlaatuisen lohenkalastukseen liittyvän saamelaisen elämäntavan sekä siihen liittyvät perinteiset tiedot ja taidot. Monet kokevat tämän identiteetin menetyksenä. Lohenpyytäjä Aslak Holmberg vetosi kansainväliseen yleisöön sosiaalisessa mediassa kuvatussa lausunnossaan muutama päivä ennen Tenosopimuksen hyväksymistä:

Elämäntapamme saamelaisina lohenpyytäjinä on kriminalisoitu [...]. Tuntuu kuin [Norjan ja Suomen hallitukset] tappaisivat meidät [...] ei aseilla, vaan hitaasti ja hiljaa. He väittävät, ettei meillä ole mitään tietoa joesta tai siinä olevasta lohesta. He sanovat suojelevansa lohta meiltä.³²

Lohen suojeleminen paikallisilta saamelaisilta ja perinteiseltä saamelaiselta kalastukselta perustuu olettamukseen, etteivät Tenonvarren saamelaiset tiedä eivätkä ymmärrä joesta tai lohikannoista, niiden kestävästä hoidosta ja ylläpitämisestä. Kun perinteiset kalastusmuodot kielletään, kuten Tenosopimukset ovat vähitellen tehneet, tästä ajan myötä tuleekin uusi todellisuus. Toisensa poissulkevat hierarkiat, jotka näkyvät sopimuksen taustalla olevista päätöksentekoprosesseista, heijastelevat myös klassista kolonialismia. Vaikka Norjan ja Suomen hallitusten tieteellinen neuvonantajaryhmä

Tana Research Group (TRG) väittää huomioineensa saamelaisen Tenon kalastukseen liittyvää perinteistä tietoa selvityksissään, se esittää saamelaisen tietojärjestelmän relativistisena uskomusjärjestelmänä. TRG:n mukaan ainoastaan ”luonnontieteissä on kyse objektiivisten totuuksien löytämisestä”³³

Yhteenvedo

Tässä katsausartikkelissani olen esittänyt, että asuttajakolonialismi koskee myös saamelaisia, Suomea ja Pohjoismaita. Asuttajakolonialismi, joka ymmärretään jatkuvana, pysyvänä rakenteena, joka perustuu eliminoinnin logiikkaan, luonnehtii Pohjoismaiden saamelaispolitiikkaa ja lainsäädäntöä sekä nykyaikana että historiallisesti. Artikkelini on pyrkinyt osoittamaan, että tutkijoiden väitteet siitä, että Saamenmaa on ollut vapaa kolonialismista, ovat puutteellisia. Esimerkkinä pohjoismaisen asuttajakolonialismin luonteesta olen käyttänyt vuoden 2017 Tenosopimusta. Analyysini Tenosopimukseen johtaneesta prosessista osoittaa, että Norja ja Suomi pyrkivät instituutioidensa ja lainsäädännön avulla sivuuttamaan saamelaiset tieto- ja taitojärjestelmät koskien Tenoa ja Tenon lohenkalastusta, ja sitä kautta eliminoimaan paikallisten saamelaisen yhteyden kotijokeensa; yhteyden, joka monille joen varren saamelaisille on osa heidän identiteettiään. Tällaisen hienovaraisen eliminoinnin seurauksena saamelaiset ”katoavat vähitellen” joko saamelaisina (eli assimiloituvat vähitellen) tai kirjaimellisesti, muuttaessaan Tenonvarresta kaupunkikeskuksiin, jättäen joen turisteille heidän kesäleikkipaikakseen.

Rauna Kuokkanen on arktisen alkuperäiskansatutkimuksen tutkijaprofessori Lapin yliopistossa ja adjunct professori Toronton yliopistossa.

Sähköposti: rauna.kuokkanen@ulapland.fi.

31. Veracini 2010, 45.

32. Indigenous salmon-fishing Saami criminalised by Finland and Norway, <https://www.youtube.com/watch?v=H8ObcQnncf8> (21.11.2019).

33. Morten Falkegard et al., Status of the River Rana Salmon Populations 2016. Working Group on Salmon Monitoring and Research in the Tana River system 2016, 144. Tieteellisen tiedon ja saamelaisen perinteisen tiedon välisestä ongelmallisesta suhteesta ovat kirjoittaneet Solveig Joks, ”Laksen Trenger Ro”. Tilnærming til tradisjonelle kunnskaper gjennom praksiser, begreper og fortellinger fra Sirmá-Området. UiT Norges arktiste universitet 2015; sekä Aslak Holmberg, Bivdit Luosa - to Ask for Salmon. *Saami Traditional Knowledge on Salmon and the River Deatnu in Research and Decision-Making*. UiT The Arctic University of Norway 2018.